

just en livshållning som bottnar i förundran, och hans ärende är att religionen faktiskt kan bidra till ett kreativt arbete för klimatet. Genom sin egen djupa relation till den mystiska livsförståelsen och genom sin läsning av tänkare som Hammarskjöld, Pierre Teilhard de Chardin (1881–1955) och Martin Buber (1878–1965) ser Hammar ett *Du* inte bara i sin mänskliga Nästa utan i lika stor utsträckning i den alltmer plågade naturen. Den klimataktive Hammar argumenterar för att den nödvändiga omställning hela mänskligheten står inför kanske inte i första hand ska handla om en teknisk omställning, eftersom den kan få oss att ”köra på som vanligt”. I stället handlar det, menar Hammar, om en andlig omställning, om det som på djupet kan förändra vår mänskliga självbild och få oss att förstå hur vi alla är relationsvarelser i en planetär gemenskap av samhörighet, helhet och tillhörighet. Religionens bidrag till denna klimatomställning kan handla om att väga färdan mot det okända. Ett sekulärt samhälle måste se bortom religionens negativa sidor men religionen själv, kyrkan och teologin måste också vistas i och öppna vägar mot det okända, mot det mystikerna kallar väglöst land.

Åttioåringen summerar sina livsvägar och öppnar sig genom en mystik livsförståelse mot den klimatkris som är en av vår samtids mest avgörande frågor. I förordet skriver domkyrkoteolog Normunds Kamergrauzis och domprost emeritus Hans Ulfvebrand om Hammar att han som ärkebiskop skapat ett unikt språk för förståelsen och förkroppsligandet av religion. Det gör Hammar också i sin födelsedagsföreläsning med klimatfrågan som fond.

Där Hammar som barn ser himlen genom trädskronorna och där han som vuxen kramar en stam är han med poeten Carl-Erik af Geijerstams (1914–2007) ord *öppen och intig*, blir han *susande genomsläppt*.

Kristina Nielsen-Jerneck
TK, Lund

DOI: 10.51619/stk.v99i3.25388

Tord Fornberg (red.). *Katolsk studiebibel: Bibel 2000 med katolska kommentarer*. Stockholm: Veritas. 2022. 3 496 s.

”Tolkningen av Skriften och kyrkans tro överlämnas inte åt den enskilde utan sker under läroämbetets ledning.” Så står det i fotnoten till Joh. 14:26 i *Katolsk studiebibel*. Det skulle kunna stå som överskrift till hela denna utgåva, där den enskilde läsaren hänvisas till det katolska läroämbetets uttolkning av bibeltexterna. Jag vill i denna recension diskutera några av *Katolsk studiebibels* kännetecken, utan att egentligen uttala mig om hur de tolkningar den företräder är filologiskt eller exegetiskt rimliga. På en gång vill jag säga att detta är en utgåva som verkligen fyller en lucka på svenskt språkområde och som borde vara av intresse för människor långt utanför den romersk-katolska kyrkans domäner.

Redan 2020 utkom en utgåva av Nya testamentet med titeln *Katolsk studiebibel* på förlaget Veritas, och nu har samma förlag, i samarbete med Stockholms katolska stift, gett ut hela Bibeln med ”katolska kommentarer”. Dessa har utarbetats av Emanuel Sernerstrand och granskats av Tord Fornberg och Gösta Hallonsten. Utgåvan är baserad på Bibelkommissionens översättning, den som vanligen går under namnet Bibel 2000. Men inte bara Bibelkommissionens översättning av bibeltexterna ingår i *Katolsk studiebibel* utan även dess fotnoter. Därutöver har utgåvan ett förord samt inledningar till varje bibelbok.

I förordet framhåller redaktören Tord Fornberg att de katolska fotnoterna, som betraktar bibeltexterna ur katolsk läromässig synpunkt, är avsedda att komplettera Bibelkommissionens fotnoter, som betraktar texterna ur bibelvetenskaplig, historisk-kritisk synpunkt. Utgåvan har alltså en dubbel fotnotsapparat, där Bibelkommissionens fotnoter är placerade under brödtexten och de katolska fotnoterna i marginalen. Rent visuellt ramar fotnoterna alltså in bibeltexten, men

det är en dubbelxponerad ram som ger olika och delvis motstridig information.

Jag vill börja med att stanna lite inför utgåvans titel, alltså *Katolsk studiebibel*. Redan genom sin titel utger sig studiebibeln alltså för att vara ”katolsk” i obestämd mening. Fotnoterna hänvisar också återkommande till hur ”katolska kyrkan” tolkar en viss text. Men detta är i själva verket inte alls en ”katolsk”, i bemärkelsen allmänlig eller allmänkyrklig, studiebibel, utan en specifikt romersk-katolsk utgåva, där bibeltexterna kommenteras utifrån ett romersk-katolskt lärooperspektiv. Av de kyrkolärare fotnoterna hänvisar till är visserligen de flesta från den odelade kyrkans tid, men det lärodokument som hänvisas till allra mest är den romersk-katolska kyrkans katekes, promulgerad av Johannes Paulus II (1920–2005) 1992. Det kyrkomöte som förekommer flitigast i noterna är Andra Vatikankonciliet. Likaså får detta konciliums encyklikor en stor plats i fotnoterna. På detta sätt vittnar *Katolsk studiebibel* om moderna teologiska utvecklingslinjer och därför om en i hög grad kontextuell, i motsats till tidlös, läsning av bibeltexterna. Att Andra Vatikankonciliet till exempel gav upphov till en karismatisk rörelse inom den romersk-katolska kyrkan märks på de mycket omfattande noterna till Paulus utläggning om Andens gåvor i 1 Kor. 12. I de katolska fotnoterna framställs dessa gåvor som något mycket positivt och det konstateras att flera påvar sedan Andra Vatikankonciliet uppmuntrat den karismatiske rörelsen. Bibelkommissionens fotnoter, däremot, omtalar de andliga gåvorna i 1 Kor. 12 i ganska negativa termer som ”extatiska upplevelser”.

Ytterligare ett framträdande drag i de katolska fotnoterna som kan kopplas till teologisk utveckling efter Andra Vatikankonciliet är avståndstagandet från antisemitism och ersättningsteologi (till exempel Matt. 27:25; Rom. 11:1; Gal. 6:16). Samtidigt framhålls den traditionella hållningen att Nya testamentets uppenbarelse i någon mening fullbordar det som förväntades i Gamla testamentet (”Endast genom Jesus kan *Torahs* djupaste

innebörd bejakas”, not till Rom. 9:32). Också i andra avseenden förvaltar *Katolsk studiebibel* tolkningstraditioner kända redan under urkyrkans tid. Hit hör de allegoriska och typologiska tolkningarna av Gamla testamentets texter, där dessa texter tolkas kristologiskt (till exempel Pss. 8; 22:17), trinitariskt (1 Mos. 1:1–2; Jes. 6:3) och mariologiskt (1 Mos. 3:15; Höga v. 3:6; Upp. 12).

Bibelkommissionen tar i sina noter aldrig ställning i teologiska debatter, utan håller sig utslutande till bibeltexternas historiska sammanhang. Bibel 2000 har, på gott och ont, varit avsedd att vara en i djup mening icke-kontextuell bibelöversättning. *Katolsk studiebibel* söker däremot contextualisera och förklara bibeltexterna – inte minst de texter som en samtida läsare av en eller annan anledning kan uppfatta som problematiska. Ett exempel är resonemanget i Ef. 5 om kvinnans underordning under mannen, något som i de mycket omfattande fotnoterna förklaras med hänvisning till Johannes Paulus II:s teologi om gemensam underordning som ett kärlekens offer. Om de så kallade ”hämndpsalmerna” i Gamla testamentet (delar av Pss. 58; 109; 137; 139) konstateras att dessa inte lämpar sig för liturgiskt bruk. Varken dessa psalmer eller Ef. 5 kommenteras i Bibelkommissionens fotnoter på ett sätt som skulle antyda att de kunde utgöra ett problem för nutida läsare. I andra avseenden är spänningen mellan de båda fotnotsapparaterna ännu mer uppenbar, nämligen då de katolska noterna direkt kommenterar hur Bibelkommissionen har valt att översätta bibeltexterna. Ibland framhålls alternativa översättningar med hänvisning till Vulgata (Matt. 1:23; 6:11). Ibland framhålls en alternativ översättning som bättre harmonierar med kyrklig tradition, som ”Guds ande” (i stället för ”gudsvind”) i 1 Mos. 1:2 eller ”genomborrat” i Ps. 22:17. I fotnoten till Luk. 22:19 framhålls att den alternativa översättningen ”åminnelse” (i stället för Bibelkommissionens ”till minne av mig”) förekommer i Septuaginta i samband med offer och liturgisk åminnelse”. Här framhålls alltså

en alternativ översättning för att den får en bibeltext att bättre passa i mässans kontext. Någon gång framhålls att en ”ordagrann” översättning skulle ha resulterat i en återgivning som möjliggör en kristologisk läsning av en viss passage i Gamla testamentet (till exempel Dan. 7:13–15 om ”människosonen”). Här går de katolska fotnoterna i dialog, eller ibland i direkt polemik, med Bibelkommissionens översättning. På detta sätt öppnas bibeltexterna upp på nytt, och läsaren blir medveten om att varje text alltid kan översättas på mer än ett sätt.

Jag har försökt att lyfta fram några olika kännetecken hos denna intressanta studie-bibel. Just läst i relation till Bibelkommissionens paratextuella material ger den upphov till återkommande reflektion och ett fördjupat studium av bibeltexterna, inte bara ur historisk utan även teologisk synpunkt. Att det är just den romersk-katolska kyrkan i Sverige som har det teologiska självförtroendet att ta fram en sådan här utgåva stämmer till eftertanke. När får vi se en liknande utgåva inom någon av de andra kyrkliga eller religiösa traditionerna i vårt land?

Richard Pleijel
TD, Stockholm

DOI: 10.51619/stk.v99i3.25389

Hanna Liljefors. *Hebreiska bibeln debatterad: En receptionskritisk studie av diskurser om "Gamla testamentet" i svenska dagstidningar 1987–2017*. Skellefteå: Artos. 2022. 418 s.

Since coming to work in Sweden, I have frequently been told how secular the country is. But what secularization means, what it looks like, and how it plays out, is far from singular or straightforward. Hanna Liljefors's study, *Hebreiska bibeln debatterad: En receptionskritisk studie av diskurser om "Gamla testamentet" i svenska dagstidningar 1987–2017* (which could be translated to "The Hebrew Bible Debated: A Reception-Critical Study of Discourses about the 'Old Testament' in

Swedish Newspapers 1987–2017"), is a superb scholarly contribution to understanding how religion surfaces in contemporary society. I had the pleasure of engaging with this well-written and clearly argued study as Liljefors's "opponent" in her PhD defence at Uppsala University in 2022.

Running to over 400 pages, Liljefors expertly examines the way references to the "Old Testament" come up in newspaper debates over a thirty-year period. The thesis exposes popular perceptions of the Hebrew Bible as violent and unmodern, with a problematic and primitive God. Along with detailed argumentation about the dominant discourses that appear in this period in relation to specific themes, Liljefors argues for the need to understand how a "mediatized Bible" functions.

Liljefors presents the media as a public space and information-sharing platform where people encounter religion. With major daily Swedish newspapers as her primary material, she focuses on what we might think of as the media mainstream. This focus helps her to seek out dominant discourses that reach large audiences across Sweden, regardless of faith. Two overarching questions guide the book. The first is: which discourses about the Hebrew Bible are expressed in debates in Swedish daily newspapers in the years 1987–2017? And second: what criticism can be directed at these discourses from a reception-critical perspective? The purpose of the research is to clarify and critique dominant representations of the Hebrew Bible in the given material.

Theoretically and methodologically, Liljefors draws particularly on the British linguist Norman Fairclough and his model of critical discourse analysis. Additionally, she engages with a number of key biblical reception theorists, allying herself particularly with Holly Morse's reception-critical perspective.

The newspaper material that is analyzed is narrowed down to three debates that have featured in Swedish daily newspapers between 1987 and 2017. Liljefors examines